

PRZYNALEŻNOŚĆ DO OBRZĄDKU I JEGO ZMIANA W ŚWIETLE NOWYCH PRZEPISÓW KOŚCIOŁA

Od chwili wejścia w życie Kodeksu Prawą Kanonicznego sprawę obrządku wiernych normował jego 98 kanon. Ustalał on mianowicie podstawę prawną przynależności do określonego obrządku (obrzadek przyjętego chrztu), określał wymogi do jego zmiany (zezwozenie Stolicy Apostolskiej) oraz zabraniał duchownym nakłaniania wiernych do przechodzenia na inny obrządek. Ponadto kanon ten zezwalał niewieście przy zawieraniu małżeństwa przejść na obrządek męża, oraz stwierdzał, iż nawet długotrwały zwyczaj przyjmowania komunii św. w obcym obrządku nie jest równoznaczny z przyjęciem tegoż obrządku¹. Cytowany kanon odnosił się w zasadzie również i do wiernych obrządku wschodniego, gdyż należał on do rzędu tych kanonów kodeksowych, które *ex natura rei* dotyczyły także Kościoła Wschodniego². Miał on tedy bezsporne zastosowanie zarówno w tym wypadku, gdy chodziło o zmianę obrządku łacińskiego na wschodni, jak i *vice versa*. Wśród kanonistów nie było jednak zgody co do tego, czy wymóg tego kanonu o konieczności zgody Stolicy Apostolskiej na zmianę obrządku odnosi się również do wypadku zmiany jednego katolickiego obrządku wschodniego na drugi wschodni³.

Wspomniany wyżej kanon nie dawał też wyraźnych norm co do obrządku nawracających się schizmatyków, nie określał, do jakiego obrządku mają należeć dzieci rodziców zmieniających dotychczasowy swój obrządek, nie ustalał dokładnie momentu, w jakim następuje zmiana obrządku po uzyskaniu reskryptu Stolicy Apostolskiej⁴, nie wskazywał wyraźnie również, pod jaką sankcją zakazana jest zmiana obrządku, nieważności czy niegodziwości⁵.

Te i inne kwestie dotyczące obrządku wiernych unormowały ostatnio nowe przepisy wydane dla Kościoła Wschodniego pod tytułem *De Ritibus orientalibus*. Promulgowane one zostały w „Acta

¹ Kanon 98.

² Por. G. Michiels, *Normae Generales Juris Canonici*, vol. I, Parisiis-Tornaci-Romae 1949², s. 47—48.

³ Por. A. Petrani, *De relatione iuridica inter diversos ritus in Ecclesia catholica*, Taurini 1930, s. 35; G. Michiels, *Principia Generalia de Personis in Ecclesia*, Parisiis-Tornaci-Romae 1955², s. 325—326.

⁴ Por. Michiels, *Principia Generalia*, s. 332.

⁵ Ogół kanonistów utrzymuje słusznie, iż w tym wypadku zezwozenie Stolicy Apostolskiej konieczne jest do ważności zmiany obrządku. Inaczej twierdzą tylko nieliczni jak np. Matthaeus a Coronata, *Institutiones Juris Canonici*, Taurini 1943, t. II, s. 32.

Apostolicae Sedis" dnia 15 sierpnia 1957 r. przez *motu proprio* Piusa XII *Cleri sanctitati* wraz z kanonami *De Personis pro Ecclesiis Orientalibus* i w życie weszły z dniem 25 marca 1958 r.⁶

Sprawom obrządkowym poświęconych jest tu pierwszych 15 kanonów (kan. 1—15), które treściowo są odpowiednikiem 98 kanonu Kodeksu Prawa Kanonicznego z tym jednak, iż omawiane zagadnienie traktują one bardziej obszernie, a przy tym w pewnych szczegółach odmiennie od prawa kodeksowego. Na podkreślenie zasługuje również i to, że z mocy kanonu 15 tych przepisów niektóre ich postanowienia odnoszą się również i do wiernych obrządku łacińskiego⁷.

W poniższych wywodach omówimy tylko te kanony, które mówią o przynależności do obrządku i jego zmianie z jednoczesnym podkreśleniem różnic w stosunku do prawa kodeksowego.

PRZYNALEŻNOŚĆ DO OBRZĄDKU

Chociaż Kościół jest jednolity pod względem dogmatów i wiary, to jednak pod względem obrządkowym przedstawia dość dużą różnorodność. Obok bowiem obrządku łacińskiego, zwanego też rzymskim lub zachodnim⁸, do którego należy przeważająca liczba wiernych, istnieją w Kościele również obrządki wschodnie. Ilość ich sprowadzana jest dziś najczęściej do pięciu zasadniczych⁹: aleksandryjskiego, antiocheńskiego, chaldejskiego, ormiańskiego i konstantynopolitańskiego, zwanego też bizantyjskim lub greckim, z tym jednak że większość z nich ma jeszcze swoje odmiany¹⁰. Taki stan przyjmują

⁶ AAS 49 (1957) 433—603.

⁷ Kanon 15 tych przepisów stanowi: *Praescriptis can. 1, § 2, 4, 5, 7, 10, 11 § 2, 13 tenentur clerici et fideles cuiusvis ritus, latinis haud exclusis.*

⁸ Por. Petrani, *De relatione iuridica*, s. 1—3; Michiels, *Principia Generalia*, s. 290; Bączkiewicz-Baron-Stawinoga, *Prawo kanoniczne*, Opole 1957, t. I, n. 121, s. 169.

⁹ Papież Benedykt XIV w konst. *Allatae sunt* wydanej 26 VI 1755 r. mówi o 4 obrządkach wschodnich: *Orientalem autem Ecclesiam omnibus notum est quatuor Ritibus constare, Graeco videlicet, Armeno, Syriaco et Coptico, qui sane Ritus universi sub uno nomine Ecclesiae Graecae aut Orientalis intelliguntur, non secus ac sub Ecclesiae Latinae Romanae nomine, Ritus Romanus, Ambrosianus, Mozarabicus, et varii peculiare Ritus Ordinum Regularium comprehenduntur* (§ 3). Niektórzy autorowie przyjmują i dzisiaj ten podział obrządków wschodnich, jak np. Wernz-Vidal, *Jus Canonicum*, t. II, *De Personis*, Romae 1928, n. 22, s. 21—22; Matthaeus a Coronata, *Institutiones Juris Canonici*, vol. I, n. 134, s. 152. Inni znów jak R. Janin, *Les Eglises Orientales et les rites orientaux*, Paris 1922, s. 12; Petrani, *De relatione*, s. 1—2 wymieniają 6 zasadniczych obrządków wschodnich.

¹⁰ Bliższe dane w tym względzie podaje: *Statistica con cenni storici della gerarchia e dei fedeli di rito orientale*, wyd. Sacra Congregazione Orientale, Roma 1932, s. 29—257; A. Coussa, *Epitome Praelectionum de Iure Ecclesiastico Orientali*, vol. I, Roma 1948, s. 11—14; Michiels, *Principia Ge-*

również nowe przepisy dla Kościoła Wschodniego ogłoszone 22 lutego 1952 r. przez *motu proprio* Piusa XII *Postquam Apostolicis Litteris*¹¹.

Kościół uznając w swym łonie różne obrządki podaje też normy pozwalające ustalić przynależność obrządkową poszczególnych wiernych. Każdy bowiem wierny od momentu swego chrztu związany jest prawnie z jakimś obrządkiem uznanym przez Kościół. Z reguły będzie to obrządek przyjętego chrztu. Taką zasadę głosił już Benedykt XIV w swych konstytucjach *Etsi pastoralis*, wydanej dla Italo-Greków 26 maja 1742 r.¹² i *Demandatam* z dnia 24 grudnia 1743 r. skierowanej do Greko-Melchitów¹³. Jako przepis prawa powszechnego sprawę przynależności obrządkowej normuje kan. 98 §1 Kodeksu Prawa Kanonicznego, który wyraźnie stwierdza, iż spośród różnych obrządków katolickich do tego ktoś należy, w jakim został ochrzczony¹⁴. Prawo *De Ritibus orientalibus* przyjmując powyższą zasadę modyfikuje ją jedynie w tym sensie, iż chrzest decyduje w ogóle o przynależności do tego obrządku, w jakim chrzest legalnie był udzielony, a nie wyłącznie do obrządku katolickiego¹⁵. W świetle tego postanowienia jasną jest już dziś rzeczą, iż chrzest przyjęty w schizmie decyduje również o przynależności do tego obrządku, w jakim tam był udzielony¹⁶.

Przyjmując zasadę, iż chrzest decyduje o jakości nabywanego obrządku, należy podkreślić, że chodzi tu o chrzest udzielony z zachowaniem ceremonii przepisanych przez księgi liturgiczne, czyli o chrzest uroczysty, a nie prywatny tylko¹⁷. W tym ostatnim bowiem wypadku, gdzie zachowane są jedynie istotne elementy chrztu wspólne wszystkim obrządkom, trudno byłoby mówić jeszcze o określonym obrządku. Przy chrzcie prywatnym, przynajmniej gdy chodzi o osoby dorosłe, decydującym będzie obrządek uzupełnianych ceremonii z chrztem związanych¹⁸.

neralia, s. 292—293; Bączkowiec-Baron-Stawinoga; *Prawo kanoniczne*, t. I, n. 121, s. 168.

¹¹ Kanon 303 § 1 n. 1: *Ritus orientales de quibus canones decernunt sunt alexandrinus, antiochenus, constantinopolitanus, chaldeus et armenus, alique ritus quos uti sui iuris expresse vel tacite agnoscit Ecclesia.*

¹² § II, n. XI: *Infantes ad ejus parochi jurisdictionem pertinent, cuius ritu sunt baptizati, cum per baptismum fiat suscepti ritus Graeci vel Latini professio; ita ut ad Latinum ritum spectent, qui Latines caeremoniis baptizati fuerint, qui vero ritu Graeco sacramentum baptismi susceperint, in Graecorum numero sunt habendi.*

¹³ Konst. Benedykta XIV *Demandatam*, § 16—17.

¹⁴ Od tej zasady są wyjątki, o których niżej.

¹⁵ Kan. 6 § 1: *Inter varios ritus ad illum quis pertinet, cuius caeremoniis legitime baptizatus fuit.*

¹⁶ Za takim rozumieniem opowiadają się komentatorzy kan. 6 § 1. Por. Meletius M. Wojnar, *The Code of Oriental Canon Law De Ritibus Orientalibus and de Personis*, „The Jurist”, (1959) 231—232.

¹⁷ Por. Michiels, *Principia Generalia*, s. 304—305.

¹⁸ Tamże.

Wyżej wspomniana zasada, uznająca obrządek przyjętego chrztu za kryterium do ustalenia pierwotnego obrządku jakiejs osoby, nie jest jednak absolutna. Ustawodawca przewidział bowiem pewne od niej wyjątki. Nowa kodyfikacja, podobnie jak prawo kodeksowe¹⁹, wymienia trzy wypadki, w których obrządek przyjętego chrztu nie decyduje o obrządku ochrzczonego. Wypadki te są następujące²⁰:

1° gdy ktoś z konieczności (*ob gravem necessitatem*) został ochrzczony przez ministra innego obrządku niż to normalnie winno być dokonane. Ma to miejsce wtedy, gdy brak jest kapłana tego obrządku, w jakim chrzest winien być udzielony, a z chrztem nie można zwlekać (kan. 6 § 2).

2° gdy dla innej słusznej przyczyny (*ob aliam iustam causam*) za zezwoleniem własnego ordynariusza chrzest był udzielony przez szafarza innego obrządku (kan. 6 § 2). Kodeks Prawa Kanonicznego w tym wypadku wymaga dyspensy Stolicy Apostolskiej²¹.

3° gdy chrzest z racji podstępny (*ob fraudem*) był udzielony w innym obrządku, niżby to w myśl zasad prawnych uczynić należało (kan. 6 § 2). Chodzi tu mianowicie o wszelkie bezprawne udzielenie chrztu przez takiego ministra, który z racji różności obrządku nie jest do tego upoważniony. Miałoby to miejsce również wtedy, gdyby rodzice zlecieli chrzczyć swoje dzieci duchownemu innego obrządku, niż tego domaga się prawo. Tak bowiem wypowiedziała się już 16 października 1919 r. komisja do autentycznego tłumaczenia kanonów kodeksowych²².

W trzech omówionych wypadkach osoba ochrzczona nie jest przynależna do obrządku, w jakim faktycznie chrzest otrzymała, lecz do tego, w jakim według zasad prawnych normalnie winna go otrzymać. Z reguły będzie to obrządek rodziców lub jednego z nich w zależności od norm ustalających właściwego szafarza chrztu. Podaje je kan. 756 Kodeksu Prawa Kanonicznego²³ oraz zarządzenia Stolicy Apostolskiej wydane dla niektórych obrządków wschodnich.

¹⁹ Kan. 98 § 1 Kod. Prawa Kan.

²⁰ Kan. 6 § 2: *Si baptismus a ritus diversi ministro vel ob gravem necessitatem cum sacerdos proprii ritus praesto esse non potuit, vel ob aliam iustam causam de licentia proprii Hierarchae, vel ob fraudem collatus fuit, ita baptizatus illi ritui adscriptus habeatur cuius caeremoniis baptizari debuit.*

²¹ Kan. 98 § 2. Por. też A. Coussa, *Epitome Praelectionum de Iure Ecclesiastico Orientali*, vol. I, *Supplementum, Cryptaeferratae* 1958, s. 9.

²² AAS 11 (1919) 478: *Utrum qui ad praeces parentum, contra praescriptum canonis 756, a ritus alieni ministro baptizati sunt, pertineant ad ritum in quo sunt baptizati, vel ad ritum in quo, iuxta praescriptum canonis 756, baptizari debuissent-Resp. Prout casu exponitur, negative ad primam partem, affirmative ad secundam.*

²³ Kan. 756: § 1 *Proles ritu parentum baptizari debet.* § 2: *Si alter parentum pertineat ad ritum latinum, alter ad orientalem, proles ritu patris baptizetur, nisi aliud iure speciali cautum sit.* § 3. *Si unus tantum sit catholicus, proles huius ritu baptizanda est.*

Według norm tam podanych następujące zasady mają być stosowane przy ustalaniu właściwego szafarza chrztu dzieci:

1° gdy oboje rodzice są katolikami jednego obrządku, wówczas szafarzem chrztu ma być kapłan obrządku rodziców²⁴.

2° gdy oboje rodzice katolicy należą do różnych obrządków, chrzest ich dziecka winien się odbyć w obrządku ojca, chyba że prawo partykularne postanawia inaczej²⁵. Tak np. u Italo-Greków dozwolone jest, aby dziecko było chrzczone w obrządku matki łacinniczki, gdy ojciec należący do obrządku greckiego wyraża na to swoją zgodę²⁶. U Rusinów w Galicji w małżeństwach obrządkowo mieszanych córki miały być chrzczone w obrządku matki, synowie w obrządku ojca, a tylko wszystkie dzieci duchownych greko-katolickich winny być chrzczone w obrządku ojca²⁷.

3° gdy jedno tylko z rodziców jest katolikiem, wtedy decydującym jest obrządek strony katolickiej²⁸.

Pewne trudności następują przy ustalaniu właściwego szafarza chrztu i przynależności obrządkowej dzieci nieprawego pochodzenia (*filii illegitimi*) oraz dzieci podrzuconych lub znalezionych (*filii expositi vel inventi*). Pierwsze z nich według powszechnego zdania kanonistów mają być chrzczone w obrządku matki. W obrządku ojca takie dziecko mogłoby być chrzczone tylko wtedy, gdy ojciec byłby publicznie znany i formalnie uznał takie dziecko za swoje²⁹. Co zaś dotyczy dzieci podrzuconych i znalezionych na terenach obrządkowo mieszanych, to według jednych autorów mają one być chrzczone w obrządku ministra, któremu one najpierw do chrztu

²⁴ Kan. 756 § 1; Konst. Benedykta XIV *Etsi pastoralis*, 26 V 1742, § II, n. VIII; Ep. encycl. *Demandatam*, 24 XII 1743, § 17; S. C. de Prop. Fide, décr. 6 X 1863 D, c.

²⁵ Kan. 756 § 2.

²⁶ Papież Benedykt XIV w Konstytucji *Etsi pastoralis*, § II, n. IX—X stanowi: *Nati vero ex patre Latino et matre Graeca Latinis sunt caeremoniis baptizandi; proles enim sequi omnino debet patris ritum, si sit Latinus. Si vero pater sit Graecus et mater Latina, liberum erit eidem patri, ut proles vel ritu Graeco baptizetur, vel etiam ritu Latino, si uxor Latina praevaluerit, id est, si in gratiam uxoris Latinae consenserit Graecus pater, ut Latino ritu baptizetur.*

²⁷ Tak stanowi dekret Kongregacji Rozkrzewienia Wiary z 6 X 1863 r. zwany Konkordią (Gasparri, *Fontes*, VII, n. 4895, s. 394—399).

²⁸ Kan. 756 § 3. Znani kanoniści jak: Petrani, *De relatione iuridica*, s. 63, oraz Michiels, *Principia Generalia*, s. 307, utrzymują, iż gdyby mąż schizmatyk stanowczo sprzeciwiał się temu, aby jego dziecko było chrzczone w obrządku jego żony łacinniczki, a chętnie godził się na chrzest w odpowiednim wschodnim obrządku katolickim, dziecko mogłoby być ochrzczone w tym obrządku. Według Michielsa dziecko tak ochrzczone należałoby jednak do obrządku łacińskiego, gdyż chrzest jego w obrządku wschodnim odbył się jedynie *ob gravem necessitatem*.

²⁹ Por. Michiels, *Principia Generalia*, s. 308.

zostały przedstawione, według innych w obrzędku osoby, która dziecko znalazła i której ono będzie przekazane na wychowanie lub ma zastępować jego nieznanymi rodziców³⁰.

ZMIANA OBRZĄDKU

Wolą Kościoła jest, aby każdy wierny żył w tym obrzędku, który raz nabył legalnie³¹ w myśl zasad wyżej podanych. Wyrazem tego jest nie tylko zakaz samowolnej zmiany obrzędku, lecz także nakłaniania kogokolwiek do takiej zmiany. Chodzi tu o zmianę obrzędku ściśle pojętą, czyli o całkowite i na stałe przejście z jednego obrzędku na inny ze wszystkimi skutkami prawnymi³². Tak pojętą zmianę należy odróżnić od tych wypadków, gdy ktoś jedynie z konieczności na pewien czas musi dostosować się do zwyczajów, tradycji i karności innego obrzędku lub nawet z samej pobożności spełnia prawem dozwolone praktyki pobożne w obcym dla siebie obrzędku³³. W tych bowiem wypadkach takie przystosowanie, chociażby ono trwało czas dłuższy, nie spowoduje zmiany legalnie nabytego obrzędku³⁴. Nic też dziwnego, że zarówno Kodeks Prawa Kanonicznego, jak i prawo Kościoła Wschodniego inne normy stosuje do wypadków czasowego przystosowania się tylko do obcego obrzędku, a inne do całkowitej zmiany tego obrzędku, do którego ktoś prawnie należy.

Omawianemu przez nas zagadnieniu nowe prawo *De Ritibus orientalibus* poświęca 9 kanonów (7—15), które podobnie jak pokrewny im treściowo kan. 98 §§ 2—5 Kodeksu Prawa Kanonicznego, podają normy zarówno co do zakazu nakłaniania do zmiany obrzędku, jak i co do samowolnej jego zmiany.

1. Zakaz nakłaniania do zmiany obrzędku. Papieże dość często ponawiali zakaz nakłaniania wiernych do zmiany swego obrzędku. Czynie to głównie w tym celu, aby zapobiec różnym nieporozumieniom, jakie zwykły powstawać przy przeciąganiu z jednego obrzędku na inny³⁵. Wśród wypowiedzi papieskich na szczególną uwagę zasługują konstytucje Benedykta XIV *Deman-*

³⁰ Por. tamże, s. 309.

³¹ Por. Petroni, *De relatione iuridica*, s. 26—27.

³² Por. Michiels, *Principia Generalia*, s. 315—316.

³³ Por. Leon XIII *Orientalium dignitas* (Gasparri, *Fontes*, III, n. 627); S. C. de Prop. Fide, 6. X. 1863, ad C, d. (Gasparri, *Fontes*, VII, n. 4859, s. 397).

³⁴ Por. kan. 98 § 5.

³⁵ Por. St. Marczak, *O zmianie obrzędku*, „Przegląd Teologiczny”, 4 (1923) 228—250.

datam z 23 grudnia 1743 r. odnosząca się do Melchitów³⁶ oraz *Allatae sunt* z 25 lipca 1755 r. skierowana do misjonarzy Wschodu³⁷, w których wspomniany papież zakazuje misjonarzom łacińskim przeciągania wiernych obrządku wschodniego do obrządku łacińskiego. Nie można pominąć tu również encykliki Leona XIII *Orientalium dignitas* z 30 listopada 1894 r. Encyklika ta bowiem poza sankcjami przewidzianymi w wyżej wspomnianych konstytucjach grozi również suspensą *a divinis* zaciąganą *ipso facto* przez tych misjonarzy łacińskich, którzy radą swoją lub w inny sposób nakłaniają jakiegokolwiek osoby obrządku wschodniego do przyjmowania obrządku łacińskiego³⁸. Na te zapewne kary powołuje się dekret Św. Kongregacji Rozkrzewiania Wiary z dnia 17 sierpnia 1914 r. wydany dla Rusinów w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, gdy mówi o karach na kapłanów łacińskich dopuszczających się podobnych przestępstw³⁹.

Kodeks Prawa Kanonicznego, ogłoszony 1917 r., postanowieniem kanonu 98 § 2 zakaz nakłaniania do zmiany obrządku w równej mierze odnosi do duchownych obrządku wschodniego i łacińskiego. Pierwszym bowiem z nich zabrania w jakikolwiek sposób nakłaniać łacinników do przyjmowania obrządku wschodniego, a drugim wiernych obrządku wschodniego do obrządku łacińskiego. Wspomniany kanon nic nie wspomina jednak o karach za nieprzestrzeganie tego zakazu, jak również o zakazie nakłaniania do zmiany jednego obrządku wschodniego na inny wschodni⁴⁰.

Nowe przepisy Kościoła Wschodniego ogłoszone przez *motu proprio Cleri sanctitati* kwestii zakazu nakłaniania do zmiany obrządku poświęcają kanon 7. Kanon ten⁴¹, będący odpowiednikiem kanonu 98 § 2 Kodeksu Prawa Kanonicznego bardziej rygorystycznie traktuje ten zakaz niż cytowany kanon kodeksowy. Uwidacznia się to w następujących szczegółach:

1° zakaz ten ma tu szerszy zakres niż w przepisach kodekso-

³⁶ Benedictus XIV, ep. encycl. *Demandatam*, § 15: *Praeterea omnibus et singulis Melchitis Catholicis Graecum Ritum servantibus, ad Latinum Ritum transire deinceps expresse vetamus. Missionariis vero omnibus districte mandamus sub poenis etiam infra exprimendis, alique arbitrio Nostro decernendis, ne cuiquam ex illis huiusmodi transitum a Graeco ad Latinum Ritum suadere praesumant, aut etiam cupientibus, inconsulta Apostolica Sede, permittant.* (Gasparri, *Fontes*, I, n. 338, s. 800).

³⁷ Konstytucja ta zabrania misjonarzom łacińskim nakłaniać do swego obrządku również wracających do jedności kościelnej osób obrządku wschodniego. Por. Gasparri, *Fontes*, II, n. 434, § 21.

³⁸ Gasparri, *Fontes*, III, n. 627, s. 456.

³⁹ AAS 6 (1914) 462.

⁴⁰ Kan. 98 § 2: *Clerici nullo modo inducere praesumant sive latinos ad orientalem, sive orientales ad latinum ritum assumendum.*

⁴¹ Kan. 7: *Nemo quemvis fidelem ad alium ritum assumendum, ullo modo inducere praesumat.*

wych⁴². O ile bowiem kan. 98 § 2 zabrania czynić tego tylko duchownym (*clerici nullo modo, inducere praesumant*), to nowe przepisy tym zakazem obejmują również zakonników i osoby świeckie. Ogólnie one bowiem stanowią, iż nikt w żaden sposób nie może nakłaniać do zmiany obrządku (*nemo... ullo modo inducere praesumat*). Co do zakazanego sposobu nakłaniania do zmiany obrządku to zarówno prawo kodeksowe, jak i nowe przepisy zgodnie stanowią, iż w żaden sposób (*ullo modo*) nie można wpływać na wiernych, aby opuścili swój dotychczasowy obrządek. Godnym uwagi jest przy tym to, iż nowe przepisy, podobnie jak prawo kodeksowe, nie stanowią żadnych sankcji za naruszenie tego zakazu.

2° Kodeks Prawa Kanonicznego zabrania nakłaniać łacinników do przechodzenia na obrządek wschodni, a wiernych obrządku wschodniego na obrządek łaćniński, podczas gdy nowe prawo Kościoła Wschodniego obejmuje tym zakazem również te wypadki, w których chodzi o zmianę jednego obrządku wschodniego na inny wschodni⁴³. Za takim rozumieniem nowych przepisów przemawia nie tylko brzmienie samego kanonu zabraniającego nakłaniania do zmiany obrządku każdego wiernego (*quemvis fidelem*), lecz także ten wzgląd, iż prawo to wydane zostało dla Kościoła Wschodniego, aby w pierwszym rzędzie regulować wzajemne stosunki między obrządkami wschodnimi.

W związku z wyżej podanymi różnicami między prawem kodeksowym i normami zawartymi w nowym prawie wschodnim należy podkreślić i to, że obecnie nie tylko wierni wszystkich obrządków wschodnich, lecz także i łacinnicy zobowiązani są do przestrzegania zasad podanych w kanonie 7 nowych przepisów wschodnich. Wyraźnie wskazuje na to kan. 15 tych przepisów⁴⁴, który wśród kanonów wiążących również łacinników wymienia także omawiany tu przez nas kanon 7.

2. Z a k a z s a m o w o l n e j z m i a n y o b r z ą d k u. Z zakazem samowolnej zmiany obrządku przez wiernych spotykamy się już w konstytucji Mikołaja V *Pervenit ad aures* wydanej 6 września 1448 r. Zabrania ona mianowicie łacinnikom mieszkającym w Grecji przyjmowania obrządku greckiego.⁴⁵ Podobne zakazy w późniejszym okresie ponawiane były często przy różnych okazjach, zwłaszcza w XVIII i XIX wieku z tym, że wyraźnie akcentowały one konieczność specjalnego zezwolenia Stolicy Apostolskiej do ważnej zmiany

⁴² Por. A. W u y t s, *Il diritto delle persone nella nuova legislazione per la Chiesa orientale*, „Orientalia Christiana Periodica”, XXIV (1958) 178; C o u s s a, *Epitome*, vol. I, Supplementum, s. 9—10; W o j n a r, l. c., s. 232.

⁴³ Tak wyraźnie utrzymują tacy kanoniści jak: C o u s s a, *Epitome*, vol. I, Supplementum, s. 9; W u y t s, l. c., s. 178; W o j n a r, l. c., s. 232—233.

⁴⁴ Por. wyżej nota 7.

⁴⁵ Por. konst. Benedykta XIV *Allatae sunt*, 26 VII 1755, § 20.

obrzędki łacińskiego⁴⁶. Z formalnym zaś zakazem zmiany obrzędki wschodniego na łaciński spotykamy się dopiero w pierwszej połowie wieku XVII, mianowicie w dekrecie Urbana VIII z dnia 7 lutego 1624 r. zakazującym wszystkim Rusinom na terenie Polski przechodzenia na obrządek łaciński⁴⁷. Chociaż ten zakaz wnet, bo już 7 lipca 1624 r., został ograniczony tylko do duchownych i zakonników⁴⁸, to jednak późniejsze zarządzenia Stolicy Apostolskiej wydane dla tych terenów objęły również i osoby świeckie⁴⁹. Podobnie unormowana została również sprawa zmiany obrzędki Ormian unitów w Polsce⁵⁰ i Melchitów w patriarchacie antiocheńskim⁵¹. Natomiast konstytucja Benedykta XIV *Etsi pastoralis* na zmianę obrzędki u Italo-Greków wymagała zezwolenia Stolicy Apostolskiej tylko wtedy, gdy chodziło o przejście na obrządek łaciński duchownych i zakonników lub całych gmin wiernych, a nie pojedynczych osób świeckich⁵². Tym ostatnim, gdy zachodziła konieczność zmiany obrzędki, zezwolenia mogli udzielać biskupi łacińscy, którym Italo-Grecy podlegali. W prawie przedkodeksowym nieco odmiennie uregulowana była jedynie sprawa zmiany jednego katolickiego obrzędki wschodniego na inny wschodni. Dekretem z dnia 20 listopada 1838 r. Kongregacja Rozkrzewienia Wiary postanowiła bowiem, iż w takich wypadkach konieczne jest zezwolenie Stolicy Apostolskiej tylko wtedy, gdy obrządek zmieniany używa innego chleba przy konsekracji niż obrządek, który się przyjmuje. Gdy natomiast te dwa obrządki wschodnie chleb przy konsekracji mają jednakowy (przaśny czy kwaszony), wówczas wystarczy zezwolenie dwóch zainteresowanych ordynariuszów⁵³.

Kodeks Prawa Kanonicznego podtrzymując w pełni zakaz samowolnej zmiany obrzędki stanowi w kan. 98 § 3, iż nikomu nie godzi się (*non licet*) bez zezwolenia Stolicy Apostolskiej przechodzić na inny obrządek albo po legalnym przejściu powracać do pier-

⁴⁶ Por. Michiels, *Principia Generalia*, s. 317—319; Petrani, *De relatione iuridica*, s. 36—38; Marczak, l. c., s. 229—250, 299—306.

⁴⁷ *Collectio Lacensis*, II, s. 602—603.

⁴⁸ Tamże, s. 603.

⁴⁹ Wyraźne w tym względzie normy podają między innymi: Klemens XIV dnia 16 kwietnia 1774 r. dla zaboru rosyjskiego, Pius VII dnia 13 czerwca 1802 r. i Pius IX przez Kongregację Rozkrzewienia Wiary dnia 6 października 1863 r. (*Collectio Lacensis*, II, s. 607, 561).

⁵⁰ *Jus Pontificium de Propaganda Fide*, Romae 1907, II, s. 151.

⁵¹ Konst. Benedykta XIV *Demandatam*, §§ 12 i 15.

⁵² Konst. Benedykta XIV *Etsi pastoralis*, § VIII, n. 9.

⁵³ S. C. de Prop. Fide, decr. 20 nov. 1838: *...nemo proinde a ritu in quo fit usus azymi transire valeat ad ritum in quo conficitur in fermentato, absque beneplacito Sedis Apostolicae, idemque erit servandum circa transitum ex ritu in quo adhibetur fermentatum ad ritum in quo praecipitur usus azymi. Cum autem inter duos ritus permutandos non adest praefata materiae in Eucharistia disparitas sufficiat consensus duorum Episcoporum a quo, et ad quem fit transitus* (Gasparri, *Fontes*, VII, n. 4777, s. 293).

wotnego⁵⁴. Wśród komentatorów tego kanonu nie było zgody co do tego, czy zakazem tym została objęta również zmiana jednego obrządku wschodniego na inny wschodni⁵⁵, jak również czy wyżej wspomniana zgoda Stolicy Apostolskiej jest konieczna do ważności, czy tylko do godziwości przejścia na inny obrządek⁵⁶. Wątpliwości te usunęły nowe przepisy wydane w tej materii dla Kościoła Wschodniego. Kanon 8 § 1 tych przepisów dający dyspozycje w sprawie zmiany obrządku wyraźnie bowiem stanowi, iż bez zezwolenia Stolicy Apostolskiej nikt nie może ważnie (*valide*) przechodzić do innego obrządku, a także po legalnym przejściu powrócić do pierwotnego swego obrządku⁵⁷. Z takiego sformułowania wspomnianego kanonu, nie dopuszczającego żadnego wyjątku co do konieczności uzyskiwania zgody Stolicy Apostolskiej na zmianę obrządku, jasny wynika wniosek, iż od chwili wejścia w życie nowych przepisów stracił bezsprzecznie swoją moc wiążącą wyżej wspomniany dekret Kongregacji Rozkrzewienia Wiary z 20 listopada 1938 r. Z tej też racji obecnie na każdą zmianę katolickiego obrządku wschodniego na inny wschodni konieczne jest uprzednie zezwolenie Stolicy Apostolskiej⁵⁸.

3. Zezwolenie na zmianę obrządku. Wymagane zezwolenie Stolicy Apostolskiej na zmianę obrządku udzielane bywa albo przez samo prawo, albo też przez specjalnie w tym względzie uzyskany reskrypt. Według nowych przepisów dla Kościoła Wschodniego z samego prawa (*ipso iure*) mają zezwolenie na zmianę obrządku następujące osoby:

1° niewiasta poślubiająca mężczyznę innego obrządku. W myśl kanonu 9 tych przepisów może ona w tym wypadku przyjąć obrządek męża zarówno w samym akcie zawarcia małżeństwa, jak i w czasie jego trwania. Może ona też zawsze po ustaniu związku małżeńskiego powrócić do dawnego swego obrządku⁵⁹. Ten ostatni szcze-

⁵⁴ Kan. 98 § 3: *Nemini licet sine venia Apostolicae Sedis ad alium ritum transire, aut, post legitimum transitum, ad primum reverti.*

⁵⁵ Siłę wiążącą dekretowi Kongr. Rozkrzew. Wiary z dn. 20 XI 1838 r. nadal po Kodeksie przyznawali tacy kanoniści jak: Petrani, *De relatione iuridica*, s. 40; Matthaeus a Coronata, *Institutiones*, vol. I, n. 134; Coussa, *Epitome Praelectionum*, vol. I, n. 27, s. 31—32. Przeciwnie zdanie głosił Michiels, *Principia Generalia*, s. 326.

⁵⁶ Wbrew słusznej opinii ogółu autorów uznających to zezwolenie za konieczne do ważności zmiany obrządku, niektórzy jak: Matthaeus a Coronata, *Institutiones*, vol. I, n. 134 i Berutti, *Institutiones Juris Canonici*, t. II, Taurini 1943, s. 32, utrzymują, iż jest to wymóg tylko do godziwości tej zmiany.

⁵⁷ Kan. 8 § 1: *Nemo potest sine licentia Sedis Apostolicae ad alium ritum valide transire, aut post legitimum transitum, ad primum reverti.*

⁵⁸ Por. Coussa, *Epitome*, vol. I, Supplementum, s. 10; Wojnar, l. c., s. 233—234.

⁵⁹ Kan. 9: *Integrum est mulieri diversi ritus, ad ritum viri, in matrimonio ineundo vel eo durante, transire; matrimonio autem soluto, libere potest proprium ritum resumere.*

gół różni nowe przepisy od przepisów kodeksowych, które w kan. 98 § 4 w tym wypadku możliwość powrotu niewiasty do dawnego swego obrządku dopuszczają tylko wtedy, gdy prawo partykularne inaczej nie postanawia (*nisi iure particulari aliud cautum sit*)⁶⁰. Do ostatnich czasów takie zastrzeżenie miało zastosowanie np. u Italo-Greków z mocy konstytucji Benedykta XIV *Etsi pastoralis* z 1742 r.⁶¹ Od chwili przeto wejścia w życie nowych przepisów wszelkie w tym względzie ograniczenia straciły swoją siłę wiążącą⁶².

2° osoby prawnie niedojrzałe (*impuberes*) przy zmianie obrządku przez ich rodziców. W tym wypadku w myśl kan. 10 z samego prawa przyjmują one obrządek ojca, a w małżeństwie mieszanym (*in matrimonio mixto*) obrządek matki katolickiej⁶³. Cytowany kanon nie ma odpowiednika w Kodeksie Prawa Kanonicznego, lecz z dyspozycji samego prawa zasady w nim podane odnoszą się obecnie również i do łacinników (kan. 15).

3° nawracający się do Kościoła ochrzczeni akatolicy obrządku wschodniego. Mogą oni wówczas bez żadnych ograniczeń przyjmować ten obrządek katolicki, tak łaciński jak i wschodni, który im bardziej odpowiada, aczkolwiek należałoby sobie życzyć, aby pozostawali oni przy swoim obrządku rodzimym⁶⁴. Kanon 11 § 1 ustalający powyższą zasadę zmienia dotychczasową karność w tym względzie⁶⁵. W myśl dekretu Kongregacji Rozkrzewienia Wiary z dnia 1 czerwca 1885 r. w takich wypadkach na przyjęcie obrządku łacińskiego konieczna była zgoda Stolicy Apostolskiej⁶⁶. Leon XIII w konstytucji *Orientalium dignitas* (1894) podtrzymując powyższy wymóg, uczynił jedynie wyjątek co do tych wypadków, w których przyjęcie obrządku łacińskiego stawiane było jako warunek powrotu do Kościoła katolickiego⁶⁷. Przyjęty w ten sposób do obrządku łacińskiego mógł każdej chwili powrócić do swego rodzimego obrządku katolickiego, gdyż przyjęcie w tym wypadku na obrządek łaciński było dokonane *ad tempus*. Obecnie zaś przyjęcie akatolików obrządku wschodniego na obrządek łaciński ma skutek trwały tak, że ewentualna póź-

⁶⁰ Kan. 98 § 4.

⁶¹ Konstytucja Benedykta XIV *Etsi pastoralis*, § VIII: *Latina uxor non sequatur ritum mariti Graeci. IX. Graecus maritus potest, si velit, ritum uxoris Latine sequi: item Graeca uxor potest, si velit, sequi ritum mariti Latini, post cujus obitum ad ritum Graecum redire nequeat.*

⁶² Coussa, *Epitome*, vol. I, Supplementum, s. 10; Wuyts, l. c., s. 179—180.

⁶³ Kan. 10: *Si ad alium ritum legitime transeat pater aut, in mixto matrimonio, mater catholica, filii impuberes, ad eundem ritum, ipso iure, transeunt.*

⁶⁴ Kan. 11 § 1: *Baptizati acatholici ritus orientalis, qui in catholicam Ecclesiam admittuntur, ritum quem maluerint amplecti possunt; optandum tamen ut ritum proprium retineant.*

⁶⁵ Por. Coussa, *Epitome*, vol. I, Supplementum, s. 11; Wuyts, l. c., s. 180.

⁶⁶ S. C. de Prop. Fide (C. G.) 1 iun. 1885.

⁶⁷ Konst. Leona XIII *Orientalium dignitas*, 30 XI 1894, n. XI (Gasparri, *Fontes*, III, n. 627, s. 458).

niejsza jego zmiana może być dokonana tylko za wyraźnym zezwoleniem Stolicy Apostolskiej.

W związku z możliwością wyboru obrządku łacińskiego w wypadku przewidzianym przez kan. 11 § 1 należy podkreślić i to, że wolność wyboru obrządku łacińskiego w tym wypadku nie dotyczy apostołów od wiary katolickiej, którzy przeszli do schizmy lub herezji, a następnie pragną wrócić do Kościoła katolickiego⁶⁸. Nieochrzczeni natomiast (*infideles*) przyjmujący wiarę katolicką mają zupełną swobodę wyboru obrządku spośród wszystkich obrządków katolickich⁶⁹.

Przyjęcie do Kościoła ochrzczonego akatolika obrządku wschodniego zastrzeżone jest ordynariuszowi miejsca, który do dokonania tego aktu może delegować również zwykłego kapłana. Kapłan taki przyjmując wspomniane osoby na obrządek inny niż ich dotychczasowy winien powiadomić ordynariusza tego obrządku, do którego nawracające się osoby zostały przyjęte. Wskazaną jest rzeczą, aby jeszcze przed ich przyjęciem zasięgnął on rady wspomnianego ordynariusza⁷⁰. Zalecany tu sposób postępowania dotyczy również kapłanów łacińskich (kan. 15).

Poza wyżej omówionymi wypadkami na zmianę obrządku konieczne jest specjalne zezwolenie Stolicy Apostolskiej. Zezwolenie to konieczne jest do ważnej zmiany obrządku również wtedy, gdy ktoś po legalnej zmianie dotychczasowego swego obrządku pragnie powrócić do dawnego.

Do roku 1928 takiego zezwolenia udzielała Kongregacja dla Kościoła Wschodniego i to zarówno dla osób świeckich, jak i duchownych. Mocą dekretu tejże Kongregacji z dnia 6 grudnia 1928 r. władza w tym przedmiocie odnośnie do osób świeckich została przekazana legatom apostolskim, nuncjuszom, delegatom apostolskim i tym, którzy czasowo zastępują ich w urzędzie. Zezwoleń zaś na zmianę obrządku osób duchownych nadal udzielała Kongregacja dla Kościoła Wschodniego⁷¹. Tak było do r. 1940. W tym bowiem roku, 23 listopada, wspomniana Kongregacja odwołała w tym względzie wszelkie pełnomocnictwa udzielone legatom apostolskim, nuncjuszom i innym osobom wskazanym w dekrecie z dnia 1 stycznia 1929 r., zastrzegając sobie wyłączną władzę udzielania zezwoleń na zmianę obrządku tak osób duchownych, jak i świeckich⁷². Nowe przepisy nie czynią żadnych zmian w tym względzie; stąd też i obecnie do tej

⁶⁸ Por. Coussa, *Epitome*, vol. I, Supplementum, s. 11.

⁶⁹ Kan. 12: *Infidelis catholicam amplectens fidem libere potest ritum eligere.*

⁷⁰ Kan. 11 § 2: *Clericus qui potestate delegata baptizatum acatholicum ritus orientalis in aliquem Ecclesiae catholicae ritum, a suo diversum, receperit, Hierarcham ritus assumpti certiolem faciat. Expedi etiam ut, antequam eum recipiat, praedictum Hierarcham consulat.*

⁷¹ AAS 20 (1928) 416.

⁷² AAS 33 (1941) 28.

Kongregacji należy się zwracać o zezwolenie na zmianę obrządku i to bez względu na to, kto i jaki obrządek pragnie przyjąć lub zmienić.

Do uzyskania zezwolenia na zmianę obrządku zawsze wymagana jest słuszna przyczyna. Może nią być dobro Kościoła lub wiernych, a nawet dobro duchowe samego zmieniającego obrządek. Kan. 8 § 2 nowego prawa zaznacza przykładowo tylko, iż wśród przyczyn, dla których bywa zwykle udzielane zezwolenie, ważne miejsce zajmuje chęć powrotu do obrządku swoich przodków⁷³.

Praktyka wykazuje, że przy przejściu osób świeckich na inny obrządek brane są często pod uwagę również następujące przyczyny: niezgodne współżycie małżonków z racji różnicy obrządkowej, wychowanie religijne otrzymane w tym obrządku, który się pragnie przyjąć, chęć zostania kapłanem lub zakonnikiem w innym obrządku katolickim. Dla kapłanów w tym wypadku ważna jest racja: chęć sprawowania duszpasterstwa wśród wiernych innego obrządku, zwłaszcza przy braku kapłanów tego obrządku. Instytuty przygotowujące kapłanów do pełnienia pracy duszpasterskiej wśród takich wiernych otrzymują często różne przywileje w tym względzie⁷⁴.

Przy istnieniu odpowiedniej przyczyny zgody na zmianę obrządku udziela Stolica Apostolska specjalnym reskryptem. Sam fakt uzyskania takiego reskryptu, gdy inaczej w nim nie jest zaznaczone, nie jest jednak równoznaczny ze zmianą obrządku⁷⁵. Reskrypt taki zwykle udzielany jest *in forma commissoria*, stąd też musi być wykonany w sposób przewidziany przez prawo, aby mógł wywołać odpowiedni skutek. Nowe przepisy stanowią, o czym nie było wzmianki w Kodeksie, a co obecnie odnosi się również i do łacinników⁷⁶, iż w danym wypadku zmiana obrządku następuje dopiero wtedy, gdy zainteresowany wobec nowego swego proboszcza czy ordynariusza lub też kapłana delegowanego przez jednego z nich oraz wobec dwóch świadków złoży oświadczenie o zmianie dotychczasowego obrządku. Oświadczenie to winno być niezwłocznie wpisane do ksiąg ochrzczonych tej parafii, gdzie było składane. Proboszcz nowo przyjętego obrządku ma obowiązek powiadomić proboszcza tej parafii, gdzie znajduje się akt chrztu zmieniającego obrządek, aby na nim uczynił odpowiednią adnotację. Gdyby ktoś ponownie zmieniał swój obrządek, wówczas ma być powiadomiony również i ten proboszcz, wobec którego petent składał uprzednio oświadczenie o zmianie pierwotnego swego obrządku. Od przestrzegania wspomnianych formalności wolna jest tylko ta niewiasta, która zgodnie z przepisami prawa w trakcie zawierania małżeństwa (*matrimonio ineundo*) przyj-

⁷³ Kan. 8 § 2: *Inter causas, ob quas solet concedi transitus ad alium ritum, eminent reditus ad ritum maiorum.*

⁷⁴ Por. Michiels, *Principia Generalia*, s. 329—330.

⁷⁵ Por. Coussa, *Epitome*, vol. I, Supplementum, s. 12.

⁷⁶ Wskazuje na to kan. 15 nowego prawa. Por. wyżej nota 7.

muje obrządek męża. Lecz i w tym wypadku winna ona złożyć odpowiednie oświadczenie na piśmie, iż z racji zawierania małżeństwa zmienia swój obrządek na obrządek męża⁷⁷.

⁷⁷ Kan. 13: *Nisi Sedis Apostolicae rescriptum aliter ferat, transitus ad alium ritum vim habet a momento declarationis factae coram ritus novi proprio Hierarcha vel parrocho aut sacerdote ab alterutro delegato et duobus testibus, excepto transitu qui, praemissa mulieris scripta declaratione, fit in matrimonio ineundo. § 2. Haec declaratio sine mora in libro baptizatorum signanda est et a parrocho novi ritus significanda parrocho apud quem baptismus illius qui ritum mutavit, ad normam canonum, adnotandus est, ut in libro baptizatorum de ritus mutatione mentio fiat, et, si agatur de ulteriore transitu, etiam parrocho ritus medio tempore assumpti.*